

met de zogenaamde 'nieuwe nijverheden' in de overige Vlaamse textielsteden beslist een identieke evolutie aan het licht gebracht hebben. Een summier glossarium en een zakenregister konden tenslotte de hanteerbaarheid van deze overigens gedegen monografie nog verhogen.

J. Everaert

I. H. Enklaar, *De levensgeschiedenis van Johannes Theodorus van der Kemp, stichter van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap, pionier van de London Missionary Society onder Kaffers en Hottentotten in Zuid-Afrika 1747-1811 tot zijn aankomst aan de Kaap in 1799* (Wageningen: H. Veenman en Zonen N. V., 1972, 168 blz., /10,90).

In de geschiedenis van de zending is Johannes Theodorus van der Kemp een bekende en controversiële figuur. Dat heeft zijn redenen. Van der Kemp stamde uit een domineesfamilie met regentenconnecties; hij gaf zijn medische studie eraan en werd dragonder-officier. Een losbol die uiteindelijk rust vond bij een wolspinster, daarom de dienst moest verlaten, zijn studies hervatte, promoveerde en enkele filosofische en theologische werken publiceerde. Na de plotselinge dood van vrouw en kind tot bekering gekomen, geraakte hij tenslotte in contact met de London Missionary Society. Hij richtte het Nederlandsen Zendeling-Genootschap op en werd een zeer omstreden zendeling onder Khoikhoi en Bantu in Zuid-Afrika. Een intellectueel, een avonturier en een hartstochtelijk, eigengereid man.

Het schrijven van een biografie van zo iemand is dus een lastige taak. Ook een nuttige, want de vele korte en enkele langere biografische schetsen (inclusief de beste tot nu toe, A. D. Martin's *Doctor Vanderkemp*) hebben tekortkomingen, waarvan een zekere hagiografische toon niet de minste is. Van andere zijde is men nooit zuinig geweest met kritiek op de 'negrofilist' Van der Kemp, die in de Zuidafrikaanse frontierwereld volledig uit de pas liep, met een gekleurde vrouw hertrouwde en zijn zendingsstations liet overlopen van 'luie Hottentotten' (het artikel in het onlangs verschenen deel II van het *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek* vormt hierop een goede uitzondering).

Of Enklaar erin slagen zal beide uitersten van waardering te vermijden is nog niet geheel duidelijk, want zijn boek eindigt op het moment dat Van der Kemp in Zuid-Afrika landt en de problemen pas goed beginnen. Maar dit boek wekt hoge verwachtingen. De schrijver volgt Van der Kemp op de eerste vijftig jaren van zijn levensloop, die ook reeds met een grote hoeveelheid verhalen omgeven waren. Rustig oordelend worden feiten en mythen uit elkaar gehaald. Daardoor worden de trekken zichtbaar van een interessant man. De schrijver heeft veel gebruik gemaakt van archiefmateriaal, vooral correspondentie van en over Van der Kemp en een autobiografie. Een enkele keer heb ik me afgevraagd of niet duidelijker afstand van dergelijk autobiografisch materiaal bewaard had moeten worden. Zelfbeschuldiging bijvoorbeeld in verband met vroeger zondig leven en zelfbespiegeling naar aanleiding van de verkregen staat van genade is in de kringen waarin Van der Kemp na zijn bekering vertoefde een soort genre!

Van groot belang voor een waardering van Van der Kemp als zendeling en voor een doorzicht in de moeiten die hij daarbij ontmoet heeft is de vraag of hij al dan niet orthodox gereformeerd mocht heten. Zijn visie op het zendingswerk en op de omgang met niet-blanken houden daar nauw verband mee. Zag Van der Kemp in heidenen - maar ook bijvoorbeeld in de 'convicts' op het voor Australië bestemde schip waarmee hij de reis naar Zuid-Afrika maakte - een soort 'goede wilden'? Enklaar vraagt zelf naar aan-

RECENSIES

leiding van het eerste huwelijk van Van der Kemp of daar niet van een soort Rousseauiaanse beïnvloeding sprake was. De orthodoxie van Van der Kemp, in jonger jaren Deist, was ook na zijn bekering niet onverdacht. Zijn contacten met Hernhutters en Methodisten en zijn individualistische afkeer van een sterk confessioneel Calvinisme gaven daartoe aanleiding - onder andere de bekende ds. P. Hofstede trad tegen hem in het krijt. Het is jammer dat de schrijver in dezen alleen het woord geeft aan Krom, een vriend en apologet. Ook voor de kennis van de laat achttiende-eeuwse revivalsfeer waarin Van der Kemp past, is deze materie van belang. Zo komen ook bij de bespreking van het filosofisch werk van Van der Kemp helaas slechts achttiende-eeuwers aan het woord, wat de lezer moeiten oplevert om tot een oordeel te geraken. Dr. Enklaar heeft echter een volgend deel over Van der Kems Zuidafrikaanse levensfase beloofd; mogelijk dat dergelijke vragen daarin de nodige behandeling krijgen.

G. J. Schutte

Alice C. Carter, *The Dutch Republic in Europa in the Seven Years War* (Londen: Macmillan, 1971, 181 blz., £5.-).

Mrs. Alice C. Carter, sinds 1946 verbonden aan de afdeling economische geschiedenis van de London School of Economics and Political Science, is bekend als een deskundige op het gebied van de Brits-Nederlandse economisch-financiële betrekkingen in de achttiende eeuw. Een verwijzing naar haar polemieek met Charles Wilson over het aandeel van de Nederlandse investeringen in de Public Debt kan in dit verband voldoende zijn¹.

Het is verheugend dat mrs. Carter met haar ervaring aan onderzoek in Engelse en Nederlandse archieven een vroegere thesis over 'The Anglo-French Struggle for the Control of Dutch Foreign Policy, 1755-1763' (geschreven onder leiding van de door haar bewonderde Geyl) na dertig jaar heeft uitgebouwd tot een boek over *The Dutch Republic in Europe in the Seven Years War*.

De hoofdzaak van het betoog van de Engelse historica is dat de neutraliteit van de Republiek tijdens de Zevenjarige Oorlog een uiting was van een Nederlandse politiek, 'devised by Dutch statesmen for Dutch ends'. Teneinde deze stelling waar te maken heeft zij niet alleen het totstandkomen van de neutraliteitsverklaring van mei 1756 onderzocht maar ook de gevolgen van de neutraliteit op economisch en binnenlandspolitiek gebied. Wat betreft het economisch aspect constateert mrs. Carter een tijdelijke toename in scheepvaart, een versnelling in het proces van verschuiving van de waren- naar de geldhandel en tenminste tijdelijke welvaart voor de grondbezitters uit de oostelijke provincies als gevolg van graanleveranties aan de langs de grens van de Republiek trekkende legers. Zij is van mening dat deze verschijnselen sommige, hoewel niet alle, tendenties werkend in de richting van economische stagnatie althans een zekere tijd hebben tegengehouden. Op binnenlandspolitiek gebied komt de schrijfster tot een soortgelijke conclusie. De noodzaak handelsdisputen met Engeland te regelen en zodoende de Republiek in staat te stellen neutraal te blijven leidde tot een eveneens tijdelijke verbetering in de besluitvorming. Dit laatste kon zich echter pas doorzetten na de dood van de prinses gouvernante Anna, die door haar politiek en foutieve patronage-beslissingen een hinderpaal voor de besluitvorming was.

1. Alice Carter, 'The Dutch and the English Public Debt in 1777', *Economica*, new series, XX (1953).